

O gryfie na Pomorzu i jego historii

Historia Pomorza, zarówno jego części zachodniej (woj. zachodniopomorskie), jak i wschodniej (woj. pomorskie) oraz miast Szczecina i Słupska, mają wspólny mianownik w postaci występowania w ich herbach znaku gryfa. Ziemie Pomorza na przestrzeni wieków znajdowały się pod różnymi rządami, przechodząc zmienne losy polityczno-militarne i społeczno-gospodarcze.

Wyróżnikiem Pomorza Zachodniego i Wschodniego jest właśnie heraldyczny znak gryfa, który na zachodzie przyjął barwę czerwoną, a w części wschodniej Pomorza - czarną. Interesująca jest historia gryfa i sposób w jaki dotarł on jako symbol na teren Europy zachodniopomorskiej i centralnej.

Najstarsze znane nam wyobrażenie gryfa, a w zasadzie przypominającą go bestię pochodzi z przełomu IV i III tysiąclecia p.n.e. będąc wytworem kultury zamieszkującej w tym czasie obszar starożytnej Mezopotamii. Podobno gryf był wyobrażeniem babilońsko-assyryjskiej bogini Tiamatw, która w sztuce tej kultury przedstawiana była jako lew ze skrzydłami i ludzką głową. Pierwszy utwór literacki, epos, jaki zachował się do naszych czasów, a w którym znajdziemy opis gryfa powstał ok. XX w. p.n.e. za sprawą Sumerów i nosi on tytuł „Gilgameusz”. Mityczną bestię zwaną gryfem możemy także odnaleźć na płaskorzeźbach w państwie perskim, które powstały za panowania Kserksesa oraz Dariusza I w VI i V w. p.n.e.¹. Ostatecznie, wizerunek gryfa został ukształtowany w późniejszym okresie z połączenia wizerunków dwóch stworzeń: lwa - stanowiącej dolną część ciała gryfa oraz orła - będącego górną częścią jego ciała. W mitologii i wierzeniach pogańskich, bestia gryfa miała wywoływać strach i trwogę, a także była utożsamiana z potężnym strażnikiem świata podziemnego, towarzysza bogów i herosów oraz przewodnikiem duszy człowieka².

¹ T. Bolduan, *Gryf. Godło Pomorza*, Gdańsk 1971, s. 17-18.

² H. L. Kryśkiewicz, *Recepcja symbolu gryfa na Pomorze Zachodnie*, „Przegląd Zachodniopomorskie”, z. 4, Szczecin 2014, s. 34. Zob. także P. Głowa, *Fantastyczna obecność, czyli gryf w Szczecinie*, „Magazyn Miłośników Szczecina <<Szczeciner>>”, nr 2, 2012, s. 9-11.

W starożytności, pisarze jak: Herodot z Kalikarnasu, Pomponiusz Mela, Solinus i wielu innych, łączyło opowieści o gryfach ze skarbami, których byli oni strażnikami, a które to skarby znajdowały się pod ich pieczęcią na terenie Afryki, Mezopotamii, Indii i Scytii³. Skrzydlata bestia z czasem stała się popularnym symbolem, który rozpowszechnił się w Anatolii, Krecie, Peloponezie, aby trafić też do Italii, gdzie stała się częstym motywem m.in. zdobiącym napierśniki cesarzy, w tym: Gajusza Juliusza Cezara, Kaliguli, czy Marka Antoniusza⁴.

We wczesnym średniowieczu gryf nie był początkowo popularnym motywem występującym w literaturze, czy w sztuce Europy Zachodniej. Pojawiał się co prawda sporadycznie w literaturze, głównie jako stworzenie pochodzące z Orientu i ukazywane w aspekcie symbolu solarnego - jako ten, który chwyta promienie słońca, zwiastując nadejście nocy, a także jako budząca strach i zagrożenie dzika bestia.

W epoce krucjat na kontynencie europejskim, wraz z rozwojem oraz ewolucją uzbrojenia i rynsztunku rycerskiego upowszechniła się także szeroka gama różnych symboli i wyobrażeń, które stały się z czasem źródłem godeł heraldycznych. Dlatego też, niektórzy historycy zakładają, iż wizerunek gryfa w Europie spopularyzowany został właśnie za sprawą krucjat i rycerstwa w nich uczestniczącego.

Jednakże, upowszechnienie znaku mitycznej bestii na Pomorzu, tak charakterystycznej w okresie późniejszym dla tego regionu Europy, natrafiło na pewne „ideologiczne” trudności. W świetle Starego Testamentu bowiem, gryf uważany był za stworzenie nieczyste, dlatego doszło do poważnej dyskusji duchownych nad uznaniem znaku gryfa za symbol pozytywny. W debacie tej rozważano ilość wspomnianych na kartach Pisma Świętego zwierząt w postaci lwa i orła, przywoływanych pozytywnie, które to zwierzęta składają się na wizerunek gryfa. Ostatecznie zdecydowano, że bestia reprezentuje dwoistość natury Jezusa Chrystusa, boskiej i ludzkiej. Gryf stał się więc symbolem boskiego postać łączącego świat *sacrum* i *profanum*⁵.

Istnieje spore prawdopodobieństwo, że symbol gryfa trafił na Pomorze już w połowie XII wieku, o czym świadczą średniowieczne dzieła sztuki zgromadzone w Katedrze Kamieńskiej, których opis oraz fotografie wykonane przed II wojną światową zachowały się

³ T. Bolduan, *op.cit.*, s. 11.

⁴ *Ibidem*, s. 21.

⁵ H. L. Kryśkiewicz, *op.cit.*, s. 35-37.

do dnia dzisiejszego. Mowa tu o płóciennej tkaninie z wyhaftowanymi nań w sześciu polach symbolicznymi przedstawieniami figuralnymi, a także o pozłacanej miedzianej kadzielnicy i znajdującymi się na nich grypopodobnymi bestiami.

Gryf został także uwieczniony w XII stuleciu w pomorskim mennictwie. Zarys bestii wybity został na monecie z ok. 1170 r. odnalezionej w okolicach Gardźca na Pomorzu, miejscowości obecnie leżącej w Meklemburgii⁶.

Symbol gryfa w materiałach pisemnych po raz pierwszy pojawił się w dokumencie z 1194 r. przekazującego darowiznę na rzecz kościoła Mariackiego w Kołobrzegu⁷. Niewykluczone, iż najstarszy zachowany wizerunek pomorskiego gryfa pochodzi także z pieczęci konnej ks. Bogusława II (1187/1211–1221), przywieszanej do dokumentu z ok. 1214 roku, wystawionego dla konwentu sióstr Cysterek w dolnośląskiej Trzebnicy. Prawdopodobnie wizerunek gryfo-podobny widniał także na pieczęci księżnej regentki Mirosławy w I poł. XIII w.

Utrwalenie się symbolu gryfa, jako uznanego godła książęcego na Pomorzu datuje się na początek II poł. XIII w. i odtąd w takiej formie nieprzerwanie będzie występować aż do XVII wieku i śmierci ostatniego z władców księstwa, Bogusława XIV⁸. Z pieczęci książąt z dynastii panującej Gryfitów, znak gryfa z czasem znalazł się także na pieczęciach większych miast księstwa zachodniopomorskiego w XIII i XIV w. Mowa tutaj o takich miastach jak: Banie, Białogard, Dąbie, Gryfice, Nowogard, Pyrzyce, Szczecin, Szczecinek, Wolin, Słupsk i inne⁹.

Gryf występuje również w nazwach miast jak: Gryfino, Gryfice, Greifswald. Jego wizerunek pojawia się także na godłach miast, na których wybór miał książę władający ziemią, na której znajdowało się dane miasto, prywatny właściciel lub kościół, a mowa tutaj o takich miastach jak: Wolin, Wołogoszcz, Słupsk, Stargard, Szczecin, Szczecinek, Trzebiatów, Darłowo, Banie, Białogard, Dobra, Golczewo, Goleniów, Koszalin, Nowe Warpno, Nowogard, Płoty, Pyrzyce, Świnoujście, i wiele innych. Gryf występuje także na pieczęciach i herbach miast niemieckich, takich jak: np. Greifswald, Roztock, czy Ribnitz, a także pojawia się w

⁶ *Ibidem*, s. 37- 39.

⁷ J. Kociuba, *Pod skrzydłami gryfa*, „Magazyn Miłośników Szczecina <<Szczeciner>>”, nr 1, 2011, s. 4.

⁸ H. L. Kryśkiewicz, *op.cit.*, s. 41-47. Zob. także M. Jeliński, *Śladami Gryfa*, „Pomerania”, nr 6, 2017, s. 22-23. ; P. Głowa, *Fantastyczna obecność ...*, s. 12-13.

⁹ T. Bolduan, *op.cit.*, s. 37-46.

herbie miasta Cardiff w Walii¹⁰.

Znaczenie gryfa dla naszego regionu najbardziej obrazuje herb wielki Księstwa Pomorskiego składający się z herbów: księstwa szczecińskiego, pomorskiego, kaszubskiego, wedyjskiego, rugijskiego, wołogoskiego, władztwa Uznam, ziemi bardzkiej, hrabstwa choćkowskiego, których nieodzownym elementem jest symbol gryfa¹¹. Znak ten figuruje na pierwszej karcie tego artykułu.

Badacze historii stale zastanawiają się nad możliwymi drogami dotarcia motywu gryfa na Pomorze. Pierwsza z teorii zakłada, iż gryf pomorski był znany naszym przodkom zamieszkującym ziemie nad bałtyckie jeszcze w czasach plemion słowiańskich, jako integralna część kultury pogańskiej. Inni uważają, że symbol trafił na Pomorze za sprawą kontaktów handlowych ze światem arabskim we wczesnym średniowieczu. Kolejna teoria zakłada, że gryf dotarł na ziemie pomorską za sprawą rycerstwa i książąt pomorskich uczestniczących w wyprawach krzyżowych do Ziemi Świętej. Podobna koncepcja zakłada także rozpowszechnienie symbolu mistycznej bestii za sprawą krucjat, ale bez pośrednictwa rycerstwa pomorskiego, ale za sprawą wpływów dworu książąt Meklemburgii, gdzie motyw gryfa funkcjonował już na przełomie XII i XIII w¹².

Przez kolejne wieki, aż po współczesne czasy, mityczny gryf zrósł się z Pomorzem, stając się jego znakiem rozpoznawczym w Polsce i świecie. Symbol ten, początkowo należący do dynastii panującej i części rycerstwa, później stał się własnością całej ludności pomorskiej. O gryfie powstało wiele legend i bajek. Najstarszą znaną polską bajką o gryfie jest opowieść opisana przez Wincentego Kadłubka w „Kronice polskiej”, a dotycząca Mieszka III Starego¹³.

Także na terenach pomorskich istnieje wiele podań poświęconych gryfowi. Często opowieści te przestrzegają przed pewnymi przywarami mieszkańców Pomorza, jak np. chciwość, o której opowiada legenda pochodząca z Gryfina pt. „Gryf z Międzyodrza”¹⁴. Motywem przewodnim wielu legend jest wpływ gryfa na lokalizację nowo zakładanych osad. Co ciekawe, historie te mają wiele wspólnego z historią założenia miasta Gniezna zawartą w

¹⁰ *Ibidem*, s. 49-60.

¹¹ J. Kociuba, *op.cit.*, s. 6-10.

¹² H. L. Kryśkiewicz, *op.cit.*, s. 48-56.

¹³ T. Bolduan, *op.cit.*, s. 97-98.

¹⁴ J. Kociuba, *Legendy Pomorza*, Szczecin 2017, s. 90-93.

legendzie „O Lechu, Czechu i Rusie”.

W legendzie dotyczącej powstania miasta Greifswald, pt. „Gryfi las” - mamy opowieść o założeniu miasta oraz zakonnikach, którzy wyruszyli w drogę w celu założenia nowej siedziby klasztoru. Na swojej drodze spotkali oni gryfa, który nie zrobił im krzywdy, a pozdrowił - co było znakiem dla zakonników, aby w miejscu spotkania założyć klasztor. Później, wokół siedziby duchownych powstało miasto Greifswald¹⁵. Kolejna legenda, pochodząca z Żeliszawca opowiada o spotkaniu czerwonego gryfa z księciem Żeliszawem. Władca, zafascynowany bestią, postanowił umieścić jej wizerunek w swoim herbie, a w miejscu spotkania rozkazał założyć osadę, później nazywaną Żeliszawicami¹⁶. Przez wieki powstało wiele więcej legend i bajek moralizatorskich, gdzie gryf występował jako strażnik, a zarazem szlachetna bestia. Wspierał prawych bohaterów lub karał niegodnych, o czym opowiadają takie opowieści jak m.in. „Syn z ziarna bobu”¹⁷, „Gryfy”¹⁸, „Diabelska psota”¹⁹, „Pochodzenie Gryfa”²⁰, czy „Muzalf i gryf”²¹.

O historii i pochodzeniu gryfa, jego związkach z Pomorzem i wszystkich legendach, w których występuje, a także znaczenia jego jako symbolu w kulturze Pomorza można wiele napisać analizując źródła z różnych punktów widzenia. Niemniej najważniejsze w tym wszystkim jest to, iż gryf już nierozdzielnie związany jest z Pomorzem i tak pozostanie przez następne wieki, w których ponownie zapisze się na kartach historii.

Autor: Szymon Smentek - Koło Naukowe Historyków Akademii Pomorskiej w Słupsku, członek zespołu studentów zaangażowanych w realizację Projektu

¹⁵ *Ibidem*, s. 93-94.

¹⁶ *Ibidem*, s. 364-365.

¹⁷ D. Abramowicz, *Legendy Pomorza i Kaszub*, Katowice 2010, s. 138-142.

¹⁸ J. W. Szymański, *Opowieści i legendy pomorskie*, Goleniów 2000, s.143-145.

¹⁹ D. Abramowicz, *op.cit.*, s. 138.

²⁰ F. Sędzicki, *Baśnie kaszubskie*, Gdańsk 1987, s.13-16.

²¹ *Ibidem*, s. 17-24.